

Pražák, Richard

Prameny a literatura k vztahům české a maďarské osvícenské vědy a kultury

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1967, vol. 16, iss. C14, pp. [117]-131

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102245>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RICHARD PRAŽÁK

PRAMENY A LITERATURA K VZTAHŮM ČESKÉ A MAĎARSKÉ OSVÍCENSKÉ VĚDY A KULTURY

Tato stať navazuje na mou práci „K metodologii studia česko-maďarských kulturních vztahů za národního obrození“, Sborník družby pěti bratrských universit (Kyjev — Krakov — Debrecín — Bratislava — Brno), Praha 1966, str. 177—182, a rozpracovává ji konkrétním rozbořem pramenů a literatury ke vztahům české a maďarské osvícenské vědy i kultury.

Z pramenné základny má největší význam korespondence českých a maďarských vědců, třebaže v ní zpravidla nejde o ucelené komplexy, nýbrž o roztroušené jednotlivé dopisy, jejichž počet snad budoucí bádání ještě rozmnoží. Tyto dopisy nalezneme např. v pozůstalosti Dobnerové ve Státním ústředním archívu v Praze, v pozůstalosti Prayové v Rukopisném oddělení Universitní knihovny v Budapešti, v korespondenci Dobrovského v Literárním archívu Národního muzea v Praze, v korespondenci Károlye Koppiho v Piaristickém archívu v Budapešti, v pozůstalosti Miklóse Jankoviche v Rukopisném oddělení Széchényiho knihovny v Budapešti aj.¹

Výjimku tvoří korespondence Ference Széchényiho v Zemském archívu v Budapešti, v níž nacházíme dopisy celé řady významných českých vědců a kulturně politických činitelů Josefa Dobrovského, Jana Bohumíra Dlabáče, Karla Rafaela Ungara, Antonína Strnada, Jáchyma Šternberka, Josefa Antonína Rieggera aj. Velká většina těchto listů pochází z let 1795—1798 a z prvního desetiletí 19. století.² V neobyčejně úzkém styku se Széchényim byl zvláště meteorolog Antonín Strnad. Pro poznání česko-maďarských vědeckých vztahů mají velký význam korespondence Řibayova soustředěná ve sbírkách Miklóse Jankoviche, jež tvořily součást fondu Levelek (Dopisy) v Národním muzeu v Budapešti, a dnes jsou deponovány v Rukopisném oddělení tamní Széchényiho knihovny. Obsahují listy Durychovy, Dlabáčovy, Cerroniovy, Pelcloy, Rulíkovy aj. K těmto listům se řadí i dopisy Řibayovy Cerronimu, uložené ve sbírce Cerroniho ve Státním archívu v Brně, a Durychovy, jež se nacházejí v Literárním archívu Národního muzea v Praze.³ Zvláštní význam tu má dopis Řibayův Ferenci Széchényimu z r. 1805, v němž Řibay oceňuje Széchényiovy zásluhy o rozvoj domácí uherské kultury.⁴

Neobyčejně důležitá je z hlediska česko-maďarských vědeckých vztahů i korespondence Karla Georga Romyho v Archívu Maďarské akademie věd v Budapešti. Najdeme v ní listy Palkovičovy, Šeršnikovy, Czikanmoy, Jurendovy, Davidovy aj., které svědčí o Romyho úzké spolupráci s Královskou českou společností nauk v Praze i Moravskoslezskou hospodářskou společností v Brně, jejichž členem Romy byl.⁵ Romyho korespondence poskytuje cenný materiál i pro další období česko-maďarských kulturních vztahů, zejména v dopisech pražského nakladatele Tempského a vydavatele listu „Ost und West“ Rudolfa

Glasra, jež zcela unikly pozornosti Aloise Hofmana, autora jinak pozoruhodné monografie o tomto význačném pražském německém kulturním časopise 19. stol.⁶ Pro studium česko-maďarských vědeckých vztahů má význam i korespondence Kovachichova v Rukopisném oddělení Széchényiho knihovny v Budapešti.⁷

Ze soudobých časopisů mají význam pro studium česko-maďarských kulturních a vědeckých vztahů zejména Magyar Hírmondó, Bécsi Magyar Hírmondó, Magyar Kurír, Sokféle, Erdélyi Múzeum, Schönfeldské c. k. pražské noviny, Krameriusovy c. k. pražské vlastenecké noviny a z pozdějších Tudományos Gyűjtemény, Hasznos Mulatságok aj. Z německých časopisů pak např. Zeitschrift von und für Ungern, Hesperus, Hormayr's Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst, Hormayr's Taschenbuch für die vaterländische Geschichte, příloha Vereinigte Ofner und Pester Zeitung (Gemeinnützige Blätter), Ungarische Miscellen aj. Ze zahraničních německých časopisů pak zejména Schlöszrův Staatsanzeigen, vycházející v letech 1782–1793 v Göttingen.

Důležitý materiál k vědeckým vztahům česko-maďarským obsahují i soudobé cestopisy, z nichž nejvýznamnější je spíše přírodovědecky zaměřený Bornův cestopis „Briefe über mineralogische Gegenstände auf einer Reise durch das Temeswarer Banat, Siebenbürgen, Ober- und Nieder Hungarn“ (Frankfurt—Leipzig 1774), který vyšel krátce poté také anglicky, francouzsky a italsky v Londýně, Paříži a Benátkách.⁸ Pro poznání kulturního i hospodářského života v Uhrách je významný cestopis Jáchyma Šternberka „Reise nach den ungarischen Bergstädten Schemnitz, Neusohl, Schmölnitz, dem Karpathengebirg und Pesth im Jahre 1807“ (Wien 1808), v němž čteme mj. i popis života na peštské universitě. Pro studium česko-maďarských vědeckých vztahů mají význam i další cestopisy, např. německé vydání spisu Domokose Telekiho „Reise durch Ungern und einige angrenzende Länder“ (Pest 1805) a rukopisný záznam sekretáře Ference Széchényiho J. D. Ribiniho o jejich cestě po západní Evropě, při níž se zastavili také v Čechách.⁹ Rukopis Ribiniho doplňuje rukopisný deník Ference Széchényiho, v němž se píše o pražském setkání Széchényiho s Dobrovským; tento deník byl svého času v Zemském archivu v Budapešti.¹⁰

Z hlediska česko-maďarských kulturních vztahů za osvícenství je zvláště významný cestopis Istvána Sándora „Egy külföldön utazó magyarnak jó barátjához küldetett levelei (Dopisy jednoho Maďara dobrému příteli z cesty po cizině), který vyšel r. 1793 v Györu a v němž autor vypsal se znamenitou erudiicí i smyslem pro českou historii a kulturu své dojmy z Moravy a Čech i jejich hlavních měst Brna a Prahy.¹¹ Z příslušníků maďarského národního hnutí popsali české poměry např. reformovaný kazatel István Somody ve svém rukopisném díle o cestě do Holandska přes české země a Německo vykonané v letech 1789–1790, důvěrný přítel Kazinczyův šoproňský luteránský superintendent a vynikající znalec západoevropské literatury János Kis, který navštívil Prahu 20. září 1791 a seznámil se tu se známým profesorem Meissnerem. V době, kdy se v Praze konala korunovace císaře Leopolda II. za krále českého, navštívil naše hlavní město v srpnu 1792 jeden z četných maďarských žáků a obdivovatelů Schlöszrových József Mátyási.¹²

Za povšimnutí stojí cestopis divadelního ředitele Christoha Ludwiga Seippa „Reisen von Pressburg durch Mähren, beyde Schlesien und Ungarn nach Siebenbürgen“ (Frankfurt—Leipzig 1793) i řada dalších německých cestopisů, které sice nemají bezprostřední význam pro studium česko-maďarských vědec-

kých vztahů, avšak jsou důležité pro srovnání celkového kulturního stavu Uher a českých zemí, jako je např. cestopis Sulzerův z r. 1782, který svou ostrou kritikou uherských poměrů, psanou z hlediska německého osvícence, vyvolal v Uhrách velkou odezvu, jejímž výrazem byl např. polemický spisek Prayův z r. 1783.¹³ F. J. Sulzer přispěl svým spísem „Geschichte des transalpinischen Daciens“ (Bd. I.—III., Wien 1781—1782) významně k zvýšenému zájmu německých vědeckých kruhů o rumunské země.¹⁴ Zasloužil se tím spolu s Francouzem J. L. Carrou i o vlastní domácí rozvoj rumunského dějepiscetví.¹⁵ K cestopisu Sulzerovu možno přiřadit i spis Julia Wilhelma Fischera „Reise durch Österreich, Ungarn, Steyermark, Venedig, Böhmen und Mähren“ (Bd. I—III, Wien 1803), v němž už proniká povýšenecký odsudek středoevropských německých národů, jež by mohl podle mínění autorova pozvednout z úpadku jen „německý kulturní apoštolát“. Ze stejného hlediska, avšak se schlözrovskými sympatiemi pro slovanské národy Uher, je psána přírodovědně zaměřená kniha Hacquetova, vydaná již r. 1791 v Norimberku. Zajímavé jsou i dopisy neznámého autora příteli v Brně o cestě z Vestfálska do Uher a Valašska, otištěné r. 1792 v časopise *Historisch-politisches Journal*.¹⁶

Pro poznání česko-maďarských vědeckých vztahů má značný význam také studium soudobých knihoven podle originálních katalogů, v nichž se dozvíme např. o českých vědeckých knihách v Széchényiho knihovně v Budapešti, Klimově knihovně v Pětikostelí, Arcibiskupské knihovně v Jágru, knihovně piaristického gymnasia v Pešti, v knihovnách reformovaných kolegií v Debrecíně a Šarišském Potoku aj.¹⁷ Samozřejměm požadavkem je pak studium vlastní soudobé vědecké literatury maďarské i české, kde se setkáváme dokonce i se společnými pracemi českých a maďarských učenců jako v případě Valdštejnova a Kitaiblova spisu o uherské květeně.¹⁸ České vědecké knihy byly tištěny už počátkem 19. stol. — a hlavně pak ve dvacátých a třicátých letech — v universitní tiskárně v Budíně,¹⁹ kde měl vyjít i druhý díl Durychova spisu *Bibliotheca slavica*. Z různých zmínek v Dobrovského korespondenci lze soudit, že o tisk českých knížek v Budíně a v Pešti se staral kromě jiných i sám zakladatel Maďarského národního muzea a největší maďarské knihovny, nazvané jeho jménem, hrabě Ferenc Széchényi.²⁰ K doplnění obrazu o vědeckých stycích česko-maďarských poslouží i rukopisná kniha návštěv v budapeštské universitní knihovně, z níž se dovídáme např. o Cerroniově návštěvě v Pešti roku 1786, o peštském pobytu hraběte Františka Deyma r. 1792, pražského úředníka a překladatele klasicistických francouzských dramát do maďarštiny Antala Zechentera r. 1801 a z pozdějších návštěv i o neznámém dosud pobytu Františka Palackého v Pešti (v knize návštěv Universitní knihovny v Pešti je zapsán 7. černa 1822 s označením Moravan, studující historie) a o zajímavém setkání Kollára, Šafaříka a Benedictiho v Pešti 18. září 1822. Peštskou universitní knihovnu navštívil 1. října 1825 i známý královéhradecký vlastenec Josef Liboslav Ziegler.²¹ Připomeňme v této souvislosti i návštěvu Pála Berzeviczyho v Universitní knihovně v Praze r. 1783, o níž svědčí jeho latinská óda na pražskou universitní knihovnu „Ode ad Bibliothecam Pragensem“, otištěná až r. 1830 v časopise *Tudományos Gyűjtemény*.²² Doklady o volbě uherských členů Královské české společnosti nauk na sklonku 18. a počátku 19. stol. jsou uloženy v Archivu Československé akademie věd v Praze.²³

Zvláštní místo zaujímají prameny k ugrofinistickým studiím Josefa Dobrovského a počátkům zájmu o ugrofinistiku v našem prostředí. Nejznámější z nich

jsou ugrofinistické partie jeho cestopisu o Švédsku a Rusku „Reise nach Schweden und Russland“ (Prag 1796), zato zcela neznámá zůstala badatelům Dobrovského obšírná recenze na Gyarmathiho spis „Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata“ (Göttingen 1798), uveřejněná v *Allgemeine Literatur-Zeitung* (Jena) č. 214 a 215 z 6. července 1799, která je nejvýznačnějším dokladem ugrofinistických zájmů Josefa Dobrovského, neboť představuje vědecky nejlouhběji podložený přehled ugrofinistické problematiky v jeho díle. O ugrofinských národech Ruska, Laponcůh, Čeremisech, Mordvinech a dalších, přinesl obrozenským čtenářům svědectví i Vejtah z *Kroniky moskevské* . . . přeložené od Matouše Hosia, kterou vydal r. 1786 v Praze s přídavkem *Komentářů Herbersteinových* (*Rerum Moscovitarum commentarii, Vindobonae 1549*) František Faustín Procházka. Cenný byl i popis cesty hollandských námořníků na Špicberky a do Nové Země v druhém ročníku *Hlasatele českého*, v němž se líčí jejich seznámení s Laponci a Samojedy.²⁴

Maďarsko-českých jazykových souvislostí si povšimla též řada soudobých vědeckých prací, z nichž uvedme kromě již zmíněného spisu Sámuela Gyarmathiho dílo Pála Nagye Beregszásziho „Ueber die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen“ (Leipzig 1796), studii Istvána Sándora „Az idegen szavakkal eggyező szavaink“ (Naše slova shodná s cizími slovy),²⁵ z níž vycházel i Gyarmathi při zpracování svého *Vokabuláře* z r. 1816 (*Vocabularium in quo plurima hungaricis vocibus consona variarum linguarum vocabula collegit S. Gy. Vindobonae 1816*). Důležitý je zde i Leškův „Elenchus vocabulorum Europaeorum imprimis slavicomum magyarico usv . . .“ (Budae 1825) a za pozornost stojí i stručné rukopisné *vokabuláře* Ribayovy a Rummyho.²⁶

Důležité jsou také historické práce uherské, v nichž je často věnována značná pozornost jak českému prostředí, tak i vzájemným vztahům českých zemí a Uher. Třeba tu poukázat zejména na práce Horányiho, Engla a Virága.^{26a}

Poměrně bohatý, avšak těžko zvládnutelný materiál se dochoval i ke studiu českých studentů v Uhrách na konci 18. a v prvních desetiletích 19. stol. Ke studiu na středních školách uherských je nejcennější materiál v *Městském archívu* v Bratislavě v podobě výročních zpráv generálního inspektorátu uherských škol z let 1789–1849 (celkem 201 svazků). O studiu na bratislavském evangelickém lyceu nás informuje „Index iuvenum, qui legibus evang. Posoniensis subscripserunt ab anno 1788 usque ad annum 1854/1855“, který se nachází v *knihovně bratislavského lycea* (dnes *odbočka Knihovny Slovenské akademie věd v Bratislavě*). *Subskripční knihy maďarských kalvínských vysokých škol z 80. a 90. let osmnáctého stol.* se buď nedochovaly, anebo se dochovaly se značnými mezerami. Ani v těch dochovaných (např. v „A debreceni evangélikus református főiskola növendékei 1760tól 1791ig“, *Archív reformovaného kolegia v Debrecíně*) však jména českých studentů nenacházíme, ačkoli víme, že tam tehdy studovali, neboť museli před svým vstupem na vysokou školu debrecínskou projít nižším stupněm. V Debrecíně nacházíme české studenty až v dalších matrikách z let 1792–1825 a v třídních knihách z let 1797 až 1848.²⁷ O jejich studiu na reformovaném kolegiu v Šarišském Potoku se dozvíme ze *subskripčních knih togátů z let 1797–1840* i z *pouze sporadicky dochovaných všeobecných studentských seznamů* (existují tu pouze pro léta 1812 až 1816).²⁸ *Subskripční knihy z reformovaného kolegia v Pápe* máme k dispozici od r. 1791²⁹ a ke studiu českých studentů v Šarišském Potoku, Debrecíně a dalších maďarských reformovaných školách (Nagykörös, Kecskemét aj.) na-

jdeme doklady také v Archívu moravské superintendence v Praze, v němž se dochovaly i životopisy některých studentů.³⁰

Údaje o sbírkách pro české studenty na maďarských reformovaných učilištích, jež se konaly mezi uherskými kalvíny, obsahují akta zadunajské reformované superintendence v Pápě, akta předtiské reformované superintendence v Šarišském Potoku i protokoly generálního konventu uherských kalvínů v biskupském archívu Rádayovy knihovny v Budapešti.³¹ Nejvíce dokladů o materiální situaci českých studentů uchoval archiv předtiské reformované superintendence v Šarišském Potoku.³² O odchodu prvních českých studentů na studie do maďarských kalvínských učilišť v Uhrách a o postoji státních úřadů k nim nás informují akta českého a moravského gubernia ve Státním ústředním archívu v Praze a ve Státním archívu v Brně.³³

Ke studiu českých studentů na katolických gymnasiích v Uhrách je nejvíce materiálu v připomenutých již výročních zprávách generálního inspektorátu uherských škol v Bratislavě a dále i v dílčích matrikách jednotlivých gymnasií, např. benediktinského gymnasia v Ostrihomi či piaristického gymnasia v Pešti.³⁴ Pro luteránské školy maďarské jsou z hlediska studia českých studentů v Uhrách nejcněnější matriky evangelického gymnasia v Šoproni z let 1806—1837, kde např. studoval od r. 1822 do r. 1824 také bratr Františka Palackého Ondřej.³⁵

Pokud jde o edice pramenů, třeba říci, že neexistuje dosud žádná speciální edice k česko-maďarským kulturním a vědeckým vztahům na sklonku 18. a počátku 19. stol. Některé dokumenty o ugrofinistických zájmech Josefa Dobrovského uveřejnily studie Pavla Bujnáka a Richarda Pražáka³⁶ a nejvíce pramenných dokladů k česko-maďarským vědeckým vztahům za osvícenství obsáhla ve svých přílohách studie Josefa Macúrka „České a uherské dějepisectví v počátcích českého a maďarského národního obrození“ z r. 1953.³⁷ Pokud se týče vztahu Dobrovského a Engla, nalezneme jejich dopisy také v edičních příspěvcích Ágostona Kubinyho a Lajose Thallóczyho.³⁸ Materiál ke stykům Josefa Dobrovského s Maďary obsahují kromě Jagiéových edic Dobrovského dopisů také Paterovo vydání Korespondence s Durychem a Ribayem a v menší míře i s Bandtkem a Zlobickým.³⁹ Některé údaje k česko-maďarským vědeckým stykům obsahuje i Dobrovského korespondence s Helfertem a Cerronim.⁴⁰

O Dobrovského vztazích k Sedmihradské maďarské společnosti pro pěstování jazyka z r. 1796 svědčí zápisy ve schůzovních protokolech této společnosti, uveřejněných Elemérem Jancsó.⁴¹ Z ostatních edičních příspěvků ke vztahům české a maďarské osvícenské vědy nutno připomenout Keményovu antologii dokumentů ke vztahům Maďarů se sousedními národy, obsahující např. maďarský překlad Berzeviczyho latinské ódy na pražskou universitní knihovnu z r. 1783.⁴² K česko-maďarským kulturním vztahům v tomto období se vztahují i cestovní zápisky neznámého sedmihradského studenta o průjezdu českými zeměmi na jeho cestě do západních zemí v letech 1815—1817 a deníkové záznamy Istvána Széchenyiho z Čech v době napoleonských válek.⁴³

Širší význam pro česko-maďarské kulturní vztahy mají i dokumenty týkající se českých souvislostí jakobínského spiknutí v Uhrách, jež uveřejnil ve své edici většinou na základě archivních materiálů ze Zemského archívu v Budapešti Kálmán Benda,⁴⁴ a cenný je i seznam knih, který si přivezli uherští jakobíni s sebou do vězení na Špilberku v Brně a jež uveřejnila ve své studii Blanka Kubešová—Pitronová.⁴⁵ Důležité jsou také Kazinczyho zápisky o jeho věznění na Špilberku a převozu z Kufsteina do Mukačeva v jeho vězeňském

deníku Fogságom naplója, vydaném v plném znění až sto let po smrti Kazinczyho r. 1931.⁴⁶ Mnoho údajů k česko-maďarským kulturním vztahům za osvicenství skýtá i Kazinczyho korespondence, vydaná v letech 1890—1911 v jedenadvaceti svazcích Jánosem Vácym a rozšířená v letech 1927 a 1960 o další dva svazky.⁴⁷

Ani literatura ke vztahům české a maďarské osvicenské vědy není — podobně jako prameny a pramenné edice — příliš rozsáhlá. První důkladnější studii tu byla práce Pavla Bujnáka, Dobrovského miesto v ugrofinskej lingvistiky, napsaná k stoletému jubileu Dobrovského úmrtí a uveřejněná v časopise Bratislava (roč. 1929, str. 601—664). Tato studie rozebrala na základě zevrubné znalosti Dobrovského korespondence jeho ugrofinistická studia. V nekritické chvále Bujnákově na každé slovo Dobrovského na tomto poli zanikla základní skutečnost, že Dobrovský byl skutečně jedním z prvních, kdo poznal nutnost postavit výzkum ugrofinských jazyků na historicko-srovnávací gramatický základ, a zasloužil se tak o pěstování ugrofinistiky jako vědeckého odvětví. Fakty bohatě dokumentovaná studie Bujnáka by si také zasloužila na několika místech doplnění i přesnějšího výkladu vlastních otázek ugrofinistických. Svým námětem i rozsahem zpracování zaujímá však v celé literatuře o vztazích Dobrovského k Maďarům ojedinělé místo a i při svých nedostatcích zůstává základní prací svého druhu, neboť shrnula ve své době nejuplněji dostupná fakta. Její cenu poněkud snižuje jednostranné stanovisko autorovo, snažícího se za všech okolností zdůraznit zásluhu Dobrovského na úkor maďarské vědy, jejíž význam pro ugrofinistické bádání Bujnák silně podcenil.

Z ostatní československé produkce možno uvést ještě stať Vladimíra Šmilauera O maďarských vlivech na filologii Kollárovu ve sborníku Slovenská miscellanea (Bratislava 1931). Ještě před druhou světovou válkou vznikly studie Oszkára Sárkánye Magyarok Prágában (Maďaři v Praze) 1773—1849 a Magyar kulturális hatások Csehországban (Maďarské kulturní vlivy v Čechách) 1790—1848,⁴⁸ které obsahovaly řadu cenných dokladů o návštěvách maďarských vzdělanců v pražských kulturních institucích, o činnosti Ignáce Borna, pobytu Ference Kazinczyho ve vězení na Špilberku, o Dobrovského vztazích k Maďarům, soudobé maďarské literatuře známé v českém prostředí atd. Ve svých pracích docházel však Sárkány někdy k zjednodušujícímu srovnávání, při němž mu téměř vždy vycházel maďarský předstih před českým kulturním vývojem a rozhodující maďarský vliv vyvozoval často i z podružných detailů namísto uvážlivého a širěji koncipovaného rozboru.

Osvětlím to na případě zvláště zajímavém, jakým bezesporu je otázka maďarských podnětů známého Šafaříkova a Palackého spisku Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodie (Bratislava 1818). Z „Počátků“ vyplývá, že o maďarských prozodických záležitostech byl dobře informován zvláště František Palacký. Na Šafaříkovo tvrzení, že „časoměrnou prozodii sobě v novějších časích Uhři mezi všemi národy nejdokonaleji a nešťastněji přiosobili“,⁴⁹ odpověděl tabulkou, zachycující poměr dlouhých a krátkých slabik v řečtině, latině, češtině a maďarštině a potvrdil jí Šafaříkovy závěry.⁵⁰ Sárkány na základě jediné letmé zmínky o Berzsényim v „Počátcích“ usoudil, že Palacký dospěl k časoměrné teorii pod vlivem Berzsényiho,⁵¹ ačkoliv nemáme jediného spolehlivého dokladu, že Berzsényiho díla do té doby vůbec četl. V případě „Počátků“ je myslim otázka maďarských podnětů složitější, a nejde zde u Palackého ani tak o přímé vlivy z čtyř maďarské krásné literatury, jako spíše o přejímání názorů na časomíru v uherském prostředí víceméně běžných. Názor, že z novo-

dobých jazyků jsou nejvhodnější pro pěstování časomíry čeština a maďarština, který nacházíme v „Počátcích“,⁵² není nový, vyslovil jej už r. 1814 maďarský literární historik Gábor Döbrentei v jednom článku v časopise Erdélyi Múzeum,⁵³ kde mimo jiné napsal, že první z novodobých národů, které užily časomíry, byli Češi. Časomíra se prý u nich vyskytla už r. 1414 v jednom českém katechismu připisovaném samotnému Husovi. Maďaři je následovali r. 1541 v Sylvestrově překladu Nového zákona do maďarštiny. Tohoto významného článku Döbrenteiova si dosud nikdo z badatelů nepovšiml.⁵⁴ Nelze sice prokázat, že jej autoři „Počátků“ znali, třebaže se Palacký později dostal s Döbrenteim do přímého styku a už tehdy znal lidi z jeho okruhu,⁵⁵ jisté však je, že názory vyslovené v „Počátcích“ nejsou v tomto ohledu zcela originální a navazují na myšlenky, které se vyskytly v uherském prostředí již dříve. Dávno před Döbrenteim poznal např. možnost uplatnit časomíru v češtině a maďarštině Mátyás Rát; psal o tom 8. ledna 1780 v časopise Magyar Hírmondó.^{55a}

Celkově jsou však Sárkányovy práce velmi cenné; Sárkány byl první, kdo poukázal na česko-maďarské kulturní styky za obrození v celé jejich šíři a svými studii z této problematiky se řadí přímo k zakladatelům vědeckého studia česko-maďarských kulturních vztahů, v jejichž historii bude proto vždy právem zaujímat nanejvýš čestné místo. Kromě prací Sárkányových je z maďarské předválečné produkce nejcennější studie Tamáse Távola A cseh ujjászületés (České znovuzrození), věnovaná hlavně Rukopisům.⁵⁶ Z drobných příspěvků ke vztahům české a maďarské osvícenské vědy třeba připomenout stať Rezső Gálose o Cornidesovi.⁵⁷

Další pokrok ve studiu česko-maďarských kulturních vztahů za obrození nastal po druhé světové válce. Maďarské práce navazovaly na Sárkánye. Bez Sárkányových výzkumů by např. nevznikla ani obsáhlá pasáž o těchto vztazích v Angyalově přehledném článku Magyarok és csehek (Maďaři a Češi) ve sborníku Magyarország és Kelet-Európa (Maďarsko a východní Evropa) vydaném r. 1947 v Budapešti Istvánem Gálem. Faktograficky čerpá ze Sárkánye mnoho i Endre Kovács v příslušné kapitole své knihy Magyar-cseh történelmi kapcsolatok (Budapest 1952), která byla prvním souvislým zpracováním dějin česko-maďarských historických vztahů. V poslední době přispívají k poznání česko-maďarských kulturních vztahů za obrození významně drobné studie Istvána Frieda, založené na novém materiálu i osobitým přístupem zdůrazňujícím při těchto vztazích zejména prostředkující vliv německý. Pro nás jsou kromě jeho příspěvků o Karlu Georgu Rumym zvláště zajímavé jeho články o počátcích uherské slavistiky a Ribayově i Palkovičově vztahu k Šoproni. S důrazem na vědecké, hospodářské i literární styky napsal Fried také cennou přehlednou studii o česko-maďarských vztazích v prvních desetiletích 19. stol.⁵⁸ O shrnutí dosavadních vědomostí o Dobrovského vztazích k Maďarům se pokusil bez vlastního pramenného výzkumu Endre Angyal ve studii Dobrowsky und Ungarn (Zeitschrift für slawische Philologie 1954, roč. 23, č. 1, str. 1–24), přičemž se soustředil hlavně na známé české a ruské edice Dobrovského korespondence, jež doplnil o maďarskou literaturu. Angyal je také autorem studií o Kollárovi a jeho stycích s Maďary.⁵⁹

U nás měla největší význam rozsáhlá studie Josefa Macúrka České a uherské dějepisectví v počátcích českého a maďarského národního obrození ve sborníku Josef Dobrovský 1753–1953 (Praha 1953, str. 473–506), v níž autor vřadil styky Dobrovského s Maďary do širšího rámce česko-maďarských kulturních

vztahů a soustředil se na objasnění vědeckých styků česko-maďarských na sklonku 18. stol., rozvíjejících se u nás z iniciativy Dobnera a Dobrovského. Macůrek ukázal, že vědecké styky česko-maďarské se u nás rozvinuly zásluhou Dobnera a Praye už v šedesátých letech 18. stol. a že Dobner v tom proklestil cestu i Dobrovskému. Macůrkovu studii doplňují, pokud jde o styky Josefa Dobrovského s Ferencem Széchényim a Miklósem Jankovichem příspěvky Richarda Pražáka zpracované na základě dosud neznámé korespondence Dobrovského se Széchényim a Jankovichem.⁶⁰ Celkovou problematiku vztahu Josefa Dobrovského k Maďarům a jeho zájmu o studium ugrofinských jazyků shrnul nejnověji ve své knize s mnoha novými aspekty rovněž Richard Pražák.^{60a}

V Macůrkově brněnském semináři vzniklo i několik rukopisných prací na tuto tematiku; kromě diplomní práce Osvalda Machatky to byla materiálově cenná studie Blanky Kubešové-Pitronové, která rozebírala zvláště zevrubně Ribayovu korespondenci s Cerronim a Durychem, přinášející mnoho cenného materiálu i ke vztahům česko-maďarským.⁶¹ Důležitý je i její příspěvek Brněnská internace účastníků prvního republikánského hnutí v Uhrách v prvním ročníku Slovanských historických studií.⁶² K ohlasu uherského jakobínského hnutí v českých zemích pak přispěla i Květa Mejdříčká v knize Čechy a francouzská revoluce (Praha 1959), která tu jednak shrnula poznatky edice Bendovy a za druhé objasnila na základě vlastního pramenného výzkumu i důležitou otázku tzv. helvetské rebelie na Českomoravské vysočině, a dále také Richard Pražák a Michael Vaňáček.^{62a} Historik Jan Novotný spolupracoval na českém vydání Kováčovy knihy o česko-maďarských historických stycích, jež u nás vyšlo pod názvem „Maďaři a my“.⁶³ Partie o národním obrození v této knize získala jeho zásluhou na plastičnosti, a autoři v ní také více přihlíželi k slovenskému prostředí než v původní maďarské verzi Kováčovy knihy, přesto však se tu neubarovali řady věcných omylů a prohršili se i tím, že nebrali v úvahu značnou část novější literatury.⁶⁴

Neobyčejně zajímavé srovnání maďarské jazykové obnovy s jazykovým úsilím jungmannovců provedl Henrik Becker v knize „Zwei Sprachanschlüsse“ (Leipzig und Berlin 1948). Beckerova kniha srovnává podle určitých vyhraněných hledisek (Sprachregelung, Sprachbereicherung, Sprachreinigung, Sprachbeschwingung) jazykový vývoj český a maďarský a snaží se určit jejich specifické místo v obecném jazykovém vývoji i význam pro novodobý rozvoj české a maďarské literatury.

Kromě této základní literatury existuje celá řada dalších prací, které se dotýkají česko-maďarských vědeckých vztahů za obrození v rámci řešení jiných problémů. Tato literatura přispívá zejména k objasnění vědeckých vztahů česko-maďarských v případě Dobnera a Dobrovského a z maďarské strany podílů, který měl na těchto vztazích uherský učenec, spišský Němec Karl Georg Rupy aj., ohlasu Komenského díla v Uhrách na přelomu 18. a 19. stol. atd.

Tak např. v četné literatuře o známém osvěcenském sporu o rozloze Velké Moravy mezi Salagiem, Katonou a Sklenářem se dozvídáme o stanovisku, jež k němu zaujali Dobner a Dobrovský.⁶⁵ Cenné jsou tu — kromě uvedené již studie Macůrkovy — zejména práce Jána Tibenského, o němž se opírá i další literatura.⁶⁶ Poměru pětikostelského biskupa Klíma k Dobnerovi věnovala pak pozornost Margit Liberová, nedochované korespondenci Martinovičové s hrabětem Lambergem Josef Polišenský.⁶⁷

Poměrně rozsáhlá literatura kromě zmíněné již studie Bujnákovy a knihy Pražákovy se obírá i zájmem Josefa Dobrovského o ugrofinskou lingvistiku. Z Maďarů o tom psali Oszkár Asbóth a Ernő Kiss, z Finů Emil Nestor Setälä, Jooseppi Julius Mikkola a Sulo Haltsonen.⁶⁸ Věnovali pozornost zejména Dobrovského cestě do Svědska a Ruska, Dobrovského dopisům o ugrofinské tematice, zejména jeho listu Ribayovi z 8. února 1793, uveřejněnému ve své době i v časopise Bécsi Magyar Hirmondó (roč. 1794, č. 33).

K poznání uherského okruhu Dobrovského dopisovatelů a známých i k hlubšímu pochopení česko-maďarských vědeckých vztahů za osvětenství přispěly také Angyalovy a Friedovy studie o Karlu Georgu Rumym i starší maďarská práce Zoltána Tótha-Szabó o Juraji Ribayovi.⁶⁹ Významné jsou i práce Imre Bána, Juraje Čečetky, László Dobossyho a Józsefa Bakose o ohlasu díla J. Á. Komenského v Uhrách v počátcích obrození.⁷⁰ Dobossy se zabýval rovněž zpracováním české lidové kroniky o Stilfrýdovi a Brunclíkovi v maďarské literatuře a folklóru tohoto období.⁷¹ K osvětlení studia česko-maďarských jazykových souvislostí na konci 18. a počátku 19. stol. přinesl ve svých pracích mnoho nových údajů László Gáldi, který se zmínil o Beregszászim, Gyarmathim aj.⁷² Pro poznání Sándorova vztahu k češtině je důležitá též kniha Marián Rétheiové-Prikkelové.⁷³

Z nejnovějších maďarských prací mají pro studium česko-maďarských vědeckých a kulturních vztahů na konci 18. a v prvních desetiletích 19. stol. značný význam kromě cenných prací Endre Bojtára a Emila Niederhausera i širěji koncipované studie László Gáldiho, Károlye Horvátha a László Sziklaye ve francouzsky psaném sborníku *Littérature Hongroise — Littérature Européenne* (Akadémiai Kiadó, Budapest 1964),⁷⁴ který je jedním z nejvýznamnějších posledních vystoupení maďarské srovnávací vědy, jež zaznamenala v několika uplynulých letech, zejména na poli literární historie, neobyčejné pokroky. Vyvrcholení dosavadního studia česko-maďarských kulturních vztahů představuje společný sborník Československé a Maďarské akademie věd, který obsahuje i dvě cenné studie k česko-maďarským vztahům za národní obrození od Jana Novotného a László Sziklaye.⁷⁵ Zvláště objevná je studie Sziklayova o Kollárově pobytu v Pešti. Toto období česko-maďarských vztahů, v němž často výrazně doznívají i prvky osvětenské tradice, zpracoval v podnětné stati věnované letům 1828—1841 také István Fried.⁷⁶

Souhrnný přehled literatury k česko-maďarským vědeckým a kulturním vztahům za osvětenství ukazuje sice na její velkou rozmanitost, pokud jde o práce přinášející dílčí podněty k řešení této problematiky, avšak také na naprostý nedostatek důkladných vědeckých prací zaměřených k tomuto tématu. Jde v podstatě jen o studie Bujnákovy, Sárkányovy a Macúrkovy, na nichž také může současné bádání nejvíce budovat, i když musí samozřejmě zároveň čerpat též z velkého okruhu literatury přinášející mu často jen jeden či dva drobné údaje či dílčí hlediska. Podobná situace je u pramenů a pramenných edic, a proto archivní výzkum zůstává nadále programem i při zpracování česko-maďarských vědeckých a kulturních vztahů za osvětenství, které přes všechnu až dosud vykonanou práci nemůžeme stále ještě pokládat za ukončené.

POZNÁMKY

- ¹ Viz Státní ústřední archiv Praha (dále SÚA Praha), sign. LXII, LXIII; Literární archiv Národního muzea Praha (dále LANM Praha), sign. 2 E 50, 2 B 36, 3 E 43; Rukopisné oddělení Széchényiho knihovny Budapest (dále SZKK Budapest), Jankovich Miklós hagyatéka; Ústřední piaristický archiv (Piarista Közponai Levéltár) Budapest, For. 0—5, Nr. 47; Rukopisné oddělení univerzitní knihovny (Egyetemi Könyvtár Kézirattára — dále EKK Budapest), Pray György hagyatéka, sign. G 116/2.
- ² Zemský archiv (Országos Levéltár — dále OL Budapest) Budapest, Széchényi Ferenc levelezése, sign. P 623. Viz k tomu m o u studii *Neznámé dopisy Josefa Dobrovského do Uher*, SPFFBU 1962, řada literárněvědná D 9, str. 231—242.
- ³ Viz SZKK Budapest, sign. Quart. Germ. 568; Státní archiv (dále SA) Brno, sign. Cerr. II, 84; Literární archiv Národního muzea (dále LANM) Praha, pozůstalost Václava Fortunáta Durycha, sign. Korr. 3033.
- ⁴ Viz SZKK Budapest, Fol. Boh. Slav. 9.
- ⁵ Archiv Maďarské akademie věd (Magyar Tudományos Akadémia Levéltára), Magyar Irodalmi Levelezés 4-r. 14 sz., 15 sz., 16 sz., 23 sz., 25 sz.
- ⁶ *Die Prager Zeitschrift „Ost und West“*, Berlin 1957.
- ⁷ Viz SZKK Budapest, Kovachich Márton György levelezése, Quart. Lat. 43, IV, IX, XXI.
- ⁸ *Travels through the Bannat of Temeswar, Transylvania and Hungary in the Year 1770*, London 1777, francouzské vydání Paříž 1780, italské Benátky 1778. Srov. D. Kosáry, *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába* (Úvod do pramenů a literatury k maďarským dějinám), II, str. 152.
- ⁹ J. D. Ribini, *Descriptio itineris seu peregrinationis C. Francisci Széchényi per Germaniam, Belgium, Galliam et Scotiam*. Rukopis je uložen v SZKK Budapest. Uvádí též D. Kosáry, l. c. II, str. 237.
- ¹⁰ Čerpá z něho ještě Oszkár Sárkány ve studii *Magyar kulturális hatások Csehországban 1790—1848*, Budapest 1938, str. 11.
- ¹¹ Stručný rozbor tohoto Sándorova cestopisu viz ve čtvrté kapitole mé knihy *Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist*, Brno 1967, str. 76.
- ¹² Viz István Somody sárbogárdi református prédikátor naplója Ausztriában, Morva-Cseh- és Németországban át Hollandiába tett utazásáról (Deník ref. kazatele v Sárbo-gárdu Istvána Somodyho o cestě do Holandska přes Rakousko, Moravu, Čechy a Německo) 1789—1790, SZKK Budapest, sign. Oct. Hung. 755; *Frankfurti utazás. 1792 dik esztendőben írta Mátyási József* (Cesta do Frankfurtu. V r. 1792 napsal J. M.), tamtéž Quart. Hung. 5; Kis János *superintendens emlékezései életéből* (Paměti superintendenta J. Kise), Sopron 1845, str. 124—125.
- ¹³ F. J. Sulzer, *Altes und neues, oder dessen litterarische Reise durch Siebenbürgen, den Temeswarer Banat, Ungarn, Oesterreich...* s. 1. (1782); Gedeon Szolga (pseudonym Györgye Praye), *Anmerkungen über F. J. S. litterarische Reise in so weit sie Ungerland betrifft*. Ofen 1783.
- ¹⁴ Srov. Fritz Valjavec, *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südost-europa III, Aufklärung und Absolutismus*, München 1958, str. 54.
- ¹⁵ Srov. Josef Macúrek, *Dějepisectví evropského východu*, Praha 1946, str. 236—237.
- ¹⁶ Balthasar Hacquet, *Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788—1790 durch die Dacischen, Sarmatischen und Nordischen Karpáthen*, Nürnberg 1791; *Briefe auf einer Reise aus Westphalen über Deutschland nach Ungarn bis in die Wallachey in den Jahren 1789 und 1790 an einen Freund in Brünn*, Historisch-Politisches Journal 1792, II.
- ¹⁷ Tiskem z nich vyšel ve své době *Catalogus bibliothecae Hungaricae Francisci com. Széchényi*. Tom I, Sopron 1799. Index... Pešť 1800. Suppl. I. Bratislava 1803. Index... Bratislava 1803. Suppl. II. Sopron 1807. Index... Bratislava 1813 a *Bibliothecae Samuelis S. R. I. Teleki de Szék*. Pars I—IV. Vindobonae 1796, 1800, 1811, 1819. Srov. k tomu Dorothea Gottesmann, *Slawische Bücher in den Bibliotheken der reformierten Kollegien in Debrecen und Sárospatak bis 1850*, Debrecen 1962, a Pellági Béláné-Zbisko Ernőné, *Az Egri Főegyhazmegyei Könyvtár szláv anyagából* (Ze slovanského materiálu Arcibiskupské knihovny v Jágru), Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve VIII, Eger 1962, str. 608—616, IX, Eger 1963, str. 431—441.
- ¹⁸ *Descriptions et Icones plantarum rariorum Hungariae 1—3*, Viedeň 1799—1812.
- ¹⁹ Viz István Balogh, *Az Egyetemi nyomda termékeinek címjegyzéke* (Seznam

- titulů universitní tiskárny) 1777–1877, Budapest, 1882. Srov. k tomu původní katalogy z let 1784, 1796, 1830 v EKK Budapešť.
- ²⁰ Srov. např. list Josefa Dobrovského Janu Petru Cerronimu z Vídně 29. června 1821, *Dopisy Josefa Dobrovského s Janem Petrem Cerronim*, vydal F. M. Bartoš, Praha 1948, str. 152.
- ²¹ Viz *A budapesti egyetemi könyvtár vendéghönyvei* (Návštěvní knihy budapeštské universitní knihovny) I (1786–1829), EKK Budapešť, sign. J 53.
- ²² Tudományos Gyűjtemény 1830, sv. 8, str. 112–113.
- ²³ Doklady o volbě Ignáce Baththyánye, Jánose Pasquiche, Johanna Christiana Engla a Karla Georga Rumyho za členy KČSN jsou v Archivu ČSAV Praha, sign. 1785/45; 1797/25; 1798/3, 28, 57; 1817/30, 43; 1818/7, 37, 40.
- ²⁴ Viz Hlasatel český, roč. II, 1807, díl I, str. 51–54 a 57–62.
- ²⁵ Sokféle sv. XII, Győrött 1808, str. 3–183.
- ²⁶ Juraj Ribay, *Vocabularium Hungarico-Slavicum*, SZKK Budapest, Quart. Slav. 2 a Karl Georg Rummy, *Magyarisch-slawische etymologische Miscellen*, tamtéž, Quart. Germ. 5. Na rukopis Rumyho upozornil István Fried, *Rummy Károly György Soproni évei* (Šopronská léta Karla Georga Rumyho), Soproni Szemle 1963, č. 1, str. 73. Cenný je z tohoto hlediska také Ribayův slovník, uchovaný v Literárním archivu Matice slovenské, na nějž upozornil Vincenc Blanár, *Ribayov Idioticon Slovacicum*, Jazykovedné štúdie IX, Bratislava 1966, str. 91–112.
- ^{26a} Srov. spis Eleka Horányiho, *Scriptores piarum Scholarum*, pars I, Budae 1808, str. 1–2, 41–45, 118, 125–126, 239–240, 249–252, 306–312, 336–338, 355–356, 577–578, 660–683 (životopis Dobnerův), 744–746, 809–822 a pars II, Budae 1809, str. 1–3, 20–21, 41–42, 72–77, 103–106, 121–123, 142–147, 192–195, 213–215, 248, 253–254, 258–265, 270–279, 284–287, 295–296, 312–319, 337–339, 358–369, 388–399, 426–433, 446–453, 480–487, 542–549, 556–593, 604–611, 625–665, 686–701, 740–747, 752–771, 790–813 (životopis Voigtův), 816–821, 850–851; dílo Johanna Christiana Engla, *Geschichte des Ungarischen Reichs* I–IV, Wien 1813–1814, I, str. 108–118, 139–149, 193–194, II, str. 34–36, 53 n., 298–335 (o husitských válkách), IV, str. 405 n. a 419 n. (o počátku 17. stol.) a knihu Benedeka Virága, *Magyar századok* (Maďarská staletí) I–II, Budán 1808, 1816, I, str. 79, II, str. 78–79, 114–120, 137–149, 217, 418–504.
- ²⁷ Viz Series studiosorum Coll. Ref. Debrecziensis 1792–1825 a Iskolai osztályozási könyvek 1797–1848, Archiv reformovaného kolegia v Debrecíně.
- ²⁸ Viz Protocollum togatorum subscriptentum 1797–1840 a Tabella generalis studiosorum ad annum 1812–1816, Archiv reformovaného kolegia v Šarišském Potoku.
- ²⁹ Srov. Fölvételi könyv 1791től 1851ig, Archiv reformovaného kolegia v Pápě.
- ³⁰ Viz Archiv moravské reformované superintendence v budově Husova sboru (dále AMS) Praha, fasc. 62, 115 aj.
- ³¹ Viz Archiv zadunajské reformované superintendence v Pápě (A dunántúli református egyházkerület levéltára — dále DREKL), sign. 1811/119, 1815/86, 1816/41, 1817/44, 1817/82; Archiv předtiské reformované superintendence v Šarišském Potoku (A tiszáninneni református egyházkerület levéltára — dále TIREKL), sign. A XXXVIII 15533 aj.); Rádayova knihovna (Ráday Könyvtár — dále RK) v Budapešti, fond Püspöki levéltár (Biskupský archiv), sign. A 9, C 20, N 76 atd.
- ³² Srov. TIREKL Šarišský Potok, sign. A XXV 9412, A XXXV 13758 aj.
- ³³ Viz SÚA Praha, Č G Publ. 1774–1783, G 1, č. 161 aj. a SA Brno, B 14, fasc. 96.
- ³⁴ Esztergomi bencés gimnázium anyakönyvei, Státní archiv (Állami Levéltár) v Ostrihomi, Pesti kegyesrendi gimnázium anyakönyvei, Piaristický archiv (Kegyesrendi Levéltár) v Budapešti.
- ³⁵ Viz Schematismus scholasticae juventutis in gymnasio a. c. addictorum Soproniensi, MDCCVI–MDCCCXXXVII, Archiv evangelického gymnasia v Soproni. Ondřej Palacký tu byl v alumnátě a studoval třetí třídu syntaktickou a první a druhou rétorickou. Mezi jeho spolužáky byli další Češi, např. Václav Beneš ze Studnice v kraji Královéhradeckém, Jan Beneš z Bučiny na Chrudimsku a Alexander Spaniel z Klobouk u Brna.
- ³⁶ List Šamuela Gyarmathiho Josefu Dobrovskému z 30. dubna (Bušnják nesporně uvádí 30. srpna) 1799 uveřejnil Pavel Bušnják, *Dobrovského miesto v ugrofínskej lingvistiké*, čas. Bratislava 3, 1929, č. 3–4, str. 657–658; dva nedatované listy Josefa Dobrovského Ferenci Széchényimu (patrně z let 1803–1804), list Miklóse Jankoviče Josefu Dobrovskému z Budína 11. listopadu 1813 a odpověď Dobrovského Jankovichovi z 22. prosince 1813 otiskl Richard Pražák, *Neznámé dopisy Josefa Dobrovského*

- do Uher, SPFFBU 1962, řada literárněvědná D 9, str. 236–239 a týž, *Josef Dobrovský kapcsolatai Széchényi Ferenccel és Jankovich Miklóssal* (Styky Josefa Dobrovského s Ferencem Széchényim a Miklósem Jankovichem), *Filológiai Közlöny* 1962, č. 3–4, str. 315 n.
- 37 *Sborník Josef Dobrovský 1753–1953*, Praha 1953, str. 495–506. Zde nacházíme listy Gelasia Dobnera Györgyi Prayovi z Prahy 24. listopadu 1763, 20. února 1764, 12. srpna 1764, dopis Františka Pubičky Prayovi z 24. ledna 1770, Johanna Christiana Engla Dobrovskému z Vídně 19. června 1795 a 13. října 1798 aj.
- 38 Ágoston Kubinyi, *Engel János Keresztély levelezéséből* (Z korespondence J. Chr. Engla), *Magyar Académiai Ertesítő* 1855, str. 479 n.; Ludwig von Thallóczy, *Johann Chr. Engel und seine Korrespondenz 1770–1814*, *Ungarische Rundschau* IV, 1915, str. 286, 293, 296–297, 307–315, 338–339, 356–358.
- 39 *Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar* (1808–1828), vydal V. Jagić, Berlin 1885; *Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und anderen Süd- und Westslawen*, vydal V. Jagić, Berlin 1897; paralelní ruské vydání *Novyye pis'ma Dobrovskogo, Kopitara i drugih jugozapadnykh slavjan*, Sankt Petěrburg 1897; *Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Fortunáta Duricha z let 1778–1800*, vydal Adolf Patera, Praha 1895; *Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Jiřího Ribaye z let 1783–1810*, vydal Adolf Patera, Praha 1913; *Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Jiřího Samuela Bandtkeho z let 1810–1827*, vydal V. A. Francev, Praha, 1906; *Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Josefa Valentina Zlobického z let 1781–1807*, vydal Adolf Patera, Praha 1908.
- 40 *Dopisy Josefa Dobrovského s Augustinem Helfertem*, vydali Josef Volf a F. M. Bartoš, Praha 1941; *Dopisy Josefa Dobrovského s Janem Petrem Cerronim*, vydal F. M. Bartoš, Praha 1948.
- 41 *Viz Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai* (Spisy sedmihradské společnosti pro pěstování jazyka maďarského), Bukarest 1955, str. 199, 201, 291.
- 42 *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből* (Z dějin našich styků se sousedními národy), Budapest 1962, str. 125–126.
- 43 *Egy úti napló* (Cestovní deník) 1815–1817, vydal Miklós K. Papp, *Történeti Lapok* 1875, č. 2–12; *Gr. Széchenyi István naplói* (Deníky hr. I. Sz.) I, vydal Gyula Viszota, Budapest 1925.
- 44 *A magyar jakobinusok iratai* (Akta maďarských jakobínů) I, Budapest 1957, str. 586–587, 662–663, 676, 704, 784–785, 861, II, Budapest 1952, str. 88, 110, 136, 143–144, 155, 659, 715, III, Budapest 1952, str. 401.
- 45 *Brněnská internace účastníků prvního republikánského hnutí v Uhrách*, Slovenské historické studie II, Praha 1955, str. 108–111.
- 46 Vydal jej Zsolt Aleszeghy v Budapešti. Další vydání pořídili po r. 1945 s. d. László Geréb, rovněž v Budapešti, a tamtéž vyšlo r. 1951 i vydání Gábor Tolnaie.
- 47 *Kazinczy Ferenc levelezése* (Korespondence F. K.) I–XXI, vydal János Váczy, Budapest 1890–1911, XXII, vydal István Hársányi, Budapest 1927, XXIII, vydala Margit Busaová a kol., Budapest 1960.
- 48 *Magyarok Prágában 1773–1849*, Apollo, sv. V, 1936; *Magyar kulturális hatások Csehországban 1790–1848*, Budapest 1938 jako zvl. otisk z *A bécsi Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve*, roč. VII, 1937.
- 49 *Viz Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodie*, I. vyd. Bratislava 1818. Cituji podle *Františka Palackého spisy drobné III*, Praha 1902, uspořádal Bohuš Rieger, V. J. Nováček a Leander Čech (dále *Spisy drobné III*), str. 28.
- 50 Tamtéž, str. 42.
- 51 *Magyar kulturális hatások Csehországban...* str. 20. Srov. k tomu též mou studii *Palacký a Maďari před rokem 1848*, *CMM* 1958, č. 1–2, str. 80.
- 52 Tamtéž, str. 49.
- 53 *A hexameterrrel és kezdete a régi és új nemzetek között* (Počátky používání časomíry u starých a nových národů), *Erdélyi Múzeum* 1814, č. 2, str. 128–139.
- 54 Upozorňuji na něj ve stati *K jubilejní šafaříkovské literatuře*, SPFFBU 1962, řada literárněvědná D.9, str. 209, a v recenzi knihy László Sziklaye, *A szlovák irodalom története* (Dějiny slovenské literatury), *Slavia* 1964, č. 2, str. 324.
- 55 Srov. můj článek *Palacký a Maďari před rokem 1848...* str. 77 n.
- 55a *Viz György Kókay, Rát Mátyás a hazai nemzetiségekről és a magyarországi népek Kelet-Nyugat közti közvetítő szerepéről* (Matyás Rát o domácích národnostech a o zpro-

- středkující úloze uherských národů mezi Východem a Západem), *Filológiai Közlöny* 1965, č. 3–4, str. 372.
- ⁵⁶ Magyar Kisebbség 1923, II, č. 19–24.
- ⁵⁷ Rezső Gálós, *Die Reise des Daniel Cornides nach Göttingen 1785*, *Ungarische Jahrbücher* 1932, IV, str. 316 n.
- ⁵⁸ Rummy Károly György, a kultúrközvetítő (K. G. R. zprostředkovatel kulturních hodnot), *Filológiai Közlöny* 1963, č. 1–2; *Rummy Károly György soproni évei* (Sopronská léta K. G. R.), *Soproni Szemle* 1963, č. 1; *A magyarországi szlavisztika kezdeteihez* (K počátkům slavistiky v Uhrách), *Helikon* 1964, č. 2–3; *Ribay György (Juraj) és Sopron* (J. R. a S.), *Soproni Szemle* 1965, č. 2, str. 180–194; *Juraj Palkovics soproni kapcsolatai* (Sopronské styky Juraje Palkoviče), *Soproni Szemle* 1967, č. 1, str. 55–60; *Cseh-magyar kapcsolatok a XIX. század első évtizedeiben* (Česko-maďarské styky v prvních desetiletích 19. stol.), *Filológiai Közlöny* 1966, č. 1–2, str. 157–166.
- ⁵⁹ Endre Angyal, Kollár János, *az ember és az író* (Jan Kollár, člověk a spisovatel), *Acta Universitatis Debreceniensis*, Debrecen 1956, str. 117–144.
- ⁶⁰ Viz Pražákovy příspěvky citované v pozn. 36.
- ^{60a} Richard Pražák, *Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist*, Brno 1967.
- ⁶¹ O. Machatka, *Češi a Maďari na počátku národního obrození*, rukopis, Brno 1953; B. Kubešová-Pitronová, *Dvě studie k česko-uherským stykům z konce 18. stol.*, rukopis, Brno 1952.
- ⁶² Praha 1955, str. 80–111.
- ^{62a} Srov. zvláště jejich knižní monografie (tam jsou bibliograficky zachyceny i jejich dřívější studie na toto téma); Richard Pražák, *Maďarská reformovaná inteligence v českém obrození*, Praha 1962, str. 131–134, a Michael Vaňáček, *Francouzové a Morava v době Velké revoluce a koaličních válek*, Brno 1965, str. 68–83.
- ⁶³ Praha 1959.
- ⁶⁴ Podrobnější kritiku srov. v mé recenzi této knihy *Slavia* 1964, č. 1, str. 655–658.
- ⁶⁵ Nejvýstižněji tuto otázku rozebral se zaměřením na Dobnera a Dobrovského Josef Macúrek, *České a uherské dějepisectví...* str. 484–486.
- ⁶⁶ Z Tibenského prací na toto téma jsou nejdůležitější: *Juraj Sklenár a jeho spor s Katonou o rozlohu Velké Moravy*, *Historický sborník I*, Martin 1947, str. 350 n.; *Vznik, vývoj a význam velkomoravské tradice v slovenskom národnom obrodení*, sborník O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov, Bratislava 1956, str. 142–153; *J. Papánek—J. Sklenár*, Martin 1958.
- ⁶⁷ Margit Liberová, *Klimo püspök mint maecenas* (Biskup Klimo jako mecenáš), *Közlemények a Pécsi Érzsébet Tudományegyetem könyvtárából* 1933, č. 23, z listopadu 1933; Josef Polišínský, *Korespondence moravského osvícence hraběte Lamberga s J. F. Opitzem o francouzské revoluci*, *ČMM* 1952, str. 140–148.
- ⁶⁸ O. Asbóth, *Dobrowsky és a magyar nyelvokonság* (D. a maďarské jazykové přibuzenosti), *Nyelvtudomány*, sv. V, str. 59–63; E. Kiss, *A finn-ugor nyelvhasonlítás történetéhez* (K dějinám ugrofinského srovnávacího jazykozpytu), *Nyelvtudományi Közlemények*, sv. 30, str. 238–239; E. N. Setälä, *Lisiä suomalais-ugrilaisen kielen tutkimuksen historiaan* (Nástin dějin ugrofinského jazykozpytu), *Helsingissä* 1891, str. 112 n.; J. J. Mikko, *Slaavilaisen kielen tutkimuksen isän Josef Dobrovskýn tiedot suomen kielen sukulaisuussuhteista* (Vědomosti patriarchy slavistiky Josefa Dobrovského o jazykovém přibuzenství finštiny), *Viritäjät* 1908, str. 89–92; Sulo Haltsonen, *Suomea koskevia matkietietoja v-lta 1792* (Cestopisné údaje o Finsku z r. 1792), *Historiallinen aikakauskirja* 1942, str. 222–228; t ý ž, *Praha ja Suomi* (Praha a Finsko), *Juhlakirja Eero K. Neuvosen täyttäässä 60 vuotta*, Helsinki 1964, str. 36–37.
- ⁶⁹ E. Angyal, *Karl Georg Rummy (1780–1847) ein Vorkämpfer der deutsch-slawisch-ungarischen Wechelseitigkeit*, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena*, Jahrgang 8, 1958/1958, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Heft 1; I. Fried, *Rummy Károly György a kultúrközvetítő*, *Filológiai Közlöny* 1963, č. 1–2; t ý ž, *Rummy Károly György soproni évei*, *Soproni Szemle* 1963, č. 1; Z. Tóth-Szabó, *A cseh-tót szellemi közösség kezdetei*. *Ribay György életműve* (Počátky česko-slovenské duchovní pospolitosti. Životní dílo Juraje Ribaye), *Egyetemes Filológiai Közlöny* 1937, č. 4–9.
- ⁷⁰ Viz Imre Bán, *Comenius és a magyar szellemi élet* (K. a maďarský duchovní život), *Pedagógiai Szemle* 1958, č. 10; Juraj Cečetka, *Samuel Tešedík a Komenského Oratione de cultura ingeniorum*, *Acta Comeniana* 1958, č. 2; László Dobossy, *Komenskývel a „Világ útvesztőjében“* (S K. v jeho Labyrintu světa), *Filológiai Közlöny* 1960.

- č. 3–4; József Bakos, *Varia Comeniana Hungarica I*, Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve VII, Eger 1961, str. 305–314; týž, *Comenius magyarul: Rimány „Világ labirintusa és Szív paradízsoma“* (K. maďarsky: Rimányúv „Labyrinth světa a Ráj srdce“), tamtéž VIII, Eger 1962, str. 151–162.
- ⁷⁴ László Dobossy, *Egy cseh népkönyv sorsa a magyar folklórban és a magyar irodalomban* (Usud jedné české knížky lidového čtení v maďarském folklóru a literatúre), A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, sv. XXII, č. 1–4, str. 267–279. Vyšlo též německy pod názvem *Das Schicksal eines tschechischen Volksbuches in der ungarischen Folklore und Literatur*, Studia Slavica 1965, tomus XI, fasciculi 3, str. 331–344.
- ⁷² Srov. László Gáldi, *Sur quelques pionniers des rapprochement étymologiques slavo-hongrois*, Studia Slavica 1955, č. 1–3. Viz k tomu rovněž Gáldiho knihu *A magyar szótárírodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban* (Maďarská slovníková literatúra za osvícenství a doby reformní), Budapest 1957.
- ⁷³ Sándor István *nyelvtudománya* (Jazykověda u Istvána Sándora), Budapest 1909.
- ⁷⁴ Srov. Endre Bojtár, *Zur Frage der Ausgestaltung der neuzeitlichen Literatursprachen in Osteuropa*, Studia Slavica 1964, tomus X, fasc. 3–4, str. 405–424; Emil Niederauser, *The problems of bourgeois transformation in Eastern and South-Eastern Europe*, Nouvelles études historiques, Budapest 1965, str. 565–580; L. Gáldi, *La néologie en Europe centrale et orientale*, Littérature hongroise — littérature européenne, Budapest 1964, str. 275–285; K. Horváth, *La signification des termes „classicisme“ et „romantisme“ dans les littératures hongroises et est-européennes*, tamtéž, str. 305–326 a L. Sziklay, *Rôle de Pest-Buda dans la formation des littératures est-européennes*, tamtéž, str. 327–354.
- ⁷⁵ Viz Jan Novotný, *Z česko-maďarských vztahů v národně politickém hnutí před rokem 1848*, Dějiny a národy, Praha 1965, str. 109–122 a László Sziklay, *Maďarské vztahy Jana Kollára v Pešti*, tamtéž, str. 85–108. Totéž vyšlo v maďarském znění v *Tanulmányok a csehszlovák-magyar irodalmi kapcsolatok köréből*, Budapest 1965, str. 139–175 (článek Sziklayúv) a str. 177–197 (článek Novotného).
- ⁷⁶ Cseh-magyar kapcsolatok 1828–1841 között (Česko-maďarské styky v letech 1828–1841), Filológiai Közlöny 1965, č. 3–4, str. 387–398.

SOURCES AND LITERATURE RELATING TO THE SCIENCE AND CULTURE OF THE CZECH AND HUNGARIAN ENLIGHTENMENT

This study provides a survey and critical analysis of the archival and published sources and of the literature dealing with the relationships between Czech and Hungarian science and culture of the Enlightenment. Among the basic sources the most significant is the correspondence between Czech and Hungarian men of science, preserved in the Manuscript Section of the Széchényi Library in Budapest (Ribay Collection), in the Provincial Archives in Budapest (the correspondence of Ferenc Széchényi) and in other Czech and Hungarian archives (the Literary Archive of the National Literary Memorial in Prague, the State Archive in Brno, the Archive of the Hungarian Academy of Sciences in Budapest, etc.). Important material is also contained in the periodicals of the time (Bécsi Magyar Hírmondó, Sokféle, Kramériusovy c. k. vlastenecké noviny, the Zeitschrift von und für Ungern, etc.), and in accounts of travels (the works of Born, Sternberk, Sándor, Teleki, etc.). The original catalogues of libraries of the time are also of value, as are visitor's books, lists of students at Hungarian grammar schools and universities (of especial importance are the Annual Reports of the Inspectorate of Hungarian Schools of the years 1789–1849 in the Municipal Archive in Bratislava), etc.

No special editions exist for the study of Czech-Hungarian cultural and scientific relationships during the period of the Enlightenment, but merely publications of individual documents in sectional studies and in articles of a wider context. For example Paterna's Czech editions of the letters of Josef Dobrovský, and Benda's Hungarian edition of the records of the Hungarian Jacobins, etc., are of importance.

In the literature of the subject special praise must be given to the contributions of Pavel Bujnák and Josef Macůrek on Dobrovský's relations to the Hungarians, the study of Oszkár Sárkány on Czech-Hungarian cultural relationships during the Enlightenment, the book of Henrik Becker on the language revival among the Czechs and the Hungarians, the pre-war study of Zoltán Tóth-Szabó, the post-war contributions of Endre Angyal, István Fried, László Sziklay, Richard Pražák, and others.

Translated by Jessie Kocmanová

